

МІСТО БРОДИ ЯК ТОРГОВИЙ ЦЕНТР НАПРИКІНЦІ XVI – В СЕРЕДИНІ XVII СТ.

Ю. О. Турега

(Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів)

У статті місто Броди представлено як вагомий торговий центр українських воєводств Речі Посполитої кінця XVI – середини XVII ст. Для цього автор звертається до проблем, які пов'язані із встановленням часу проведення ярмарків у місті, окресленням кола поселень, представники яких відвідували Броди, вивченням торгових шляхів, які проходили через місто. Для цього ж подано асортимент товарів, які продавали й купували гості Бродів, прослідковано їхній побут та поведінка. Оцінено значення торгівлі в житті міста.

Ключові слова: торгівля, ярмарки, торгові шляхи, повсякдення, стратегії поведінки.

Yu. O. Tureha. The town of Brody as a trade centre in the late 16th – mid 17th century

Despite quite a rich historiography of its history, the town of Brody still lacks the research about its trade past. Therefore the necessity of the paper devoted to this topic should not be disputed if the gap is to be filled. It is true that a few historians, especially Ivan Sozanskyi, had researched some aspects of the issue but the commercial activities of town's visitors have not been investigated so far. A close examination of the problem presented above testifies that Brody was an important trade centre in mentioned period. The bulk of the paper is based on the town's magistrate books which are housed in the Central State Historical Archive of Ukraine in the city of Lviv. The documents from the magistrate collection very rarely provide us with ample evidence of the trade in the town. In most cases we are forced to work with scant mentions upon which an understanding of town Brody as trade centre was built.

First and foremost this research aims to clarify the question of town fairs. Though the literature sources contain controversial information concerning this issue, the examination of town charts revealed that in the first years of settlement existence three fairs were established. Afterwards, during the Łukasz Żółkiewski's rule, fair periods were transformed and secured in the chart of 1629 by Stanisław Koniecpolski.

The most ancient magistrate book did not contain any facts about guest traders in the town. Moreover, there is a lacuna in the sources spanning 1603–1620, so the first subsequent evidence appears only in the second half of 1620s. Thus, up to the year 1665 almost 200 mentions about the presence and activity of the town's visitors have been found. Following the analysis of all these mentions, we have compiled a list of places from which traders arrived in Brody. We have also reconstructed a range of goods, offered in the town market.

Apart from that, a careful examination of the magistrate books gives us a valuable insight into merchants' everyday life in Brody. In this respect two major areas can be distinguished. The first one shows us trade process in minute detail. The second one illuminates vendors' leisure time after the arrangement of their commercial deals. Some other questions related to the trade history are covered in this paper as well: in more specific terms they are such as control of the trade activities, exerted by the local officials, taxation on the vendors, the difficulties traders faced outside and inside Brody, localisation of the town on the trade routes.

Key words: trade, fairs, trade routes, everyday life, behavioral strategies.

© Ю. О. Турега, 2018

Постановка проблеми. Торгівля в житті міст епохи Середньовіччя та раннього Нового часу відіграла вкрай вагоме значення. Саме торговий фактор часто розглядається як один із ключових у процесі виникнення і розвитку населених пунктів міського типу¹, тому, на нашу думку, вивчення місця торгівлі в житті приватного м. Броди є необхідною складовою частиною в процесі формування якомога повнішої картини історії міста, особливо зважаючи на доволі поверхневе висвітлення цього питання в історіографії історії Бродів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення історіографії історії міста Броди демонструє, що торгівля майже ніколи не була окремим предметом розгляду в працях дослідників, які писали про історію міста в ранньомодерну добу. Як правило, комерційні питання висвітлювалися в поєднанні з іншими сюжетами економічного життя Бродів у рамках узагальнюючих досліджень його історії. Серед таких у першу чергу слід назвати роботу Івана Созанського, який розглядав торгівлю бродівчан у тісному контексті з питаннями національного життя міста. Історик окреслив коло купців та їх торгові інтереси серед вірмен і русинів міста². Успішність торгової активності русинів і поляків він оцінював досить скептично³. Торговельну діяльність єврейської громади в XVIII ст. висвітлив Давід Вюрм⁴, а Раїса Шиян дослідила історію шотландського купецтва міста⁵. Окрім участі в комерції окремих національних громад, в історіографії представлені також розвідки, які висвітлюють питання організації ярмарків і торгів⁶, специфіки права складу⁷, а також подаються окремі факти з історії торгівлі⁸.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі вивчення відвідування Бродів представниками інших населених пунктів, їх торговельної активності, побуту й поведінки

¹ Макс Вебер, розглядаючи питання витоків та характерних рис міста, писав, що «первісно місто виникло як відмінне від сільського поселення утворення, яке було... місцем ринку». Вчений бачив місто насамперед як поселення з ринком (Marktansiedlung), і тим самим наголошував на важливості фактору торгівлі у виникненні міст. Див.: Вебер М. *История хозяйства. Город*. Москва, 2001. С. 337. Про важливість торгівлі в історії міст може також свідчити і те, що на думку Рудольфа Зоме власне міське право німецьких земель склалося саме на основі права ринкового. Див.: Ястребицкая А. *Средневиковая культура и город в новой исторической науке*. Москва, 1995. С. 63.

² Созанський І. З минувшини міста Бродів: причинки до історії міста в XVII в. Броди, 2003. С. 31–32, 40–41.

³ Созанський І. З минувшини міста Бродів... С. 21–22, 30–31.

⁴ Wurm D. *Z dziejów zydostwa Brodzkiego za czasów dawnej Rzeczypospolitej Polskiej (do r. 1772)*. Brody, 1935. S. 23–25, 28.

⁵ Шиян Р. Купці-шотландці в містах Руського воєводства у XVI–XVII століттях. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1998. Випуск 33. С. 52–54.

⁶ Кісь Я.П., Уваротов С.І. Броди // *Історія міст і сіл Української РСР*: в 26 т. / голова головної редколегії П. Тронько. Київ, 1968. Львівська область. С. 117–118; Baliński M., Lipiński T. *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym*. Wyd.drugie poprawione i uzupełnione przez F. K. Martynowskiego. Warszawa, 1885. Tom II. S. 744; *Szczygiel R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku*. Lublin, 1989. S. 270.

⁷ Кісь Я.П., Уваротов С.І. Броди... С. 117; *Кравченко В.* Документи з історії торгівлі шотландців із Замося і Бродів у Києві 40-х років XVII століття // *Український археографічний щорічник*. Київ; Нью-Йорк, 2004. Нова серія. Випуск 8/9. С. 487.

⁸ Іванюха Г. Економічна історія міста Броди XVII–XVIII ст. // *Брідщина – край на межі Галичини й Волині*. Броди, 2009. Випуск 2. С. 44.

в місті, ярмаркового життя та інших супутніх питань показати місто Броди як торговий центр, що в окреслений період зайняв та утримував стійкі позиції в комерційному житті кількох навколишніх воєводств Речі Посполитої.

Виклад основного матеріалу. Чи не найголовнішим явищем, яке багато в чому формувало комерційне життя ранньомодерного міста, було проведення ярмарків. Зважаючи на плутанину, яку бачимо в літературі щодо питання кількості та часу проведення щорічних ярмарків у Бродах⁹, доцільно звернутися із цього питання до першоджерел, а саме до локаційного привілею Стефана Баторія від 22 серпня 1584 р., в якому читаємо про право Любіча¹⁰ на три ярмарки (в січні, травні та вересні)¹¹. 20 березня 1597 р. текст локаційного привілею для онуків фундатора міста був підтверджений Сигізмундом III¹². Більш як через три десятиліття новий власник міста Станіслав Конецпольський у привілеї міщанам від 8 квітня 1629 р.¹³ закріпив новий час проведення ярмарків, які мали відбуватися на Св. Юрія, Прокопа, на П'ятниці¹⁴. Вказані періоди ярмаркування були закріплені не тільки юридично. У місті, і справді, дотримувалися встановлених часових рамок. Це підтверджують міські акти. Наприклад, 15 грудня 1629 р. міщанин Дмитро Маліцький обіцяв віддати борг «na Jura ruskiego w roku 1630 na iarmark Brodzki przypadającego»¹⁵. У борговій записці від 21 липня 1629 р. зазначено: «na iarmark nasz Brodzki ktory bywa na Pietniczki»¹⁶ – тобто, згідно з актом за 17 жовтня 1628 р., через тиждень¹⁷. Останнє може свідчити, що привілей нового дідача міста радше додатково закріплював уже усталений триб ярмаркування, аніж запроваджував абсолютно новий¹⁸. Варто також зазначити, що проведення ярмарку на Св. Юрія, швидше за все, не було випадковим й корелювалося з церковним життям Бродів. Відомо, що в місті, принаймні із 1628 р., функціонувала Юріївська церква¹⁹,

⁹ Ришард Щигел пише про встановлення у 1584 р. одного ярмарку, який тривав тиждень після Зелених свят (*Szczygiel R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku...* S. 270), тоді як Ярослав Кісь зазначав про право міста на «трирічні ярмарки» (Кісь Я.П., Уваров С.І. Броди... С. 117). Аналогічне число ярмарків, але вже в контексті реалій 1630-х рр. знаходимо у «Старожитній Польщі», де автори, однак, не зовсім точно подають час їх проведення (Baliński M., Lipiński T. *Starożytna Polska...* Tom II. S. 744).

¹⁰ Згідно з привілеєм новозасноване місто, як і замок на землях с. Броди отримували назву «Любіч».

¹¹ *Privilegium super erigen de novo oppido Lubicae dicto in Russia magnifico Stanislao Zolkiewski palatino Belzen concedu // AGAD (Archivum główne akt dawnych w Warszawie). Metryka Koronna. Księga 129. P. 487v: «Fora annualia et septimanalia, in eo instituenda assecuramus, instituimusque... Annualia nimirum Tria, primum pro Dominica prima post festum Pentecostes, alterum pro die crastino festum Nativitatis Beatissima Virginis Maria, tertium una septimana seu octava post festum Circumcisionis Domini nostri Jesu Christi».*

¹² ЦДІАУЛ (Центральний державний історичний архів України, м. Львів). Ф.10. Оп.1. Спр.55. Арк. 353–357. Опубл.: Barącz S. *Wolne miasto handlowe Brody. Lwów, 1865. S. 176-180.*

¹³ ЦДІАУЛ. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 384. Арк. 1099.

¹⁴ ЦДІАУЛ. Ф.9. Оп.1. Спр.384. Арк. 1102.

¹⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 248 зв.

¹⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 233.

¹⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 116.

¹⁸ Крім того в акті від 29 жовтня 1627 р. обопільний уряд розглядав справу Петра «із Столпця», який вчинив протиправні дії на ярмарку. Дата запису може свідчити, що йшлося саме про ярмарок на П'ятнички.

¹⁹ ЦДІАУЛ. Ф.24. Оп.1. Спр.2. Арк. 85 зв.; Александрович В. Церква Св. Юрія у Бродах. Коротка історична довідка // Броди і Бродщина. Статті, дослідження, документи / відп. ред. Дмитро Чобіт. Броди: Просвіта, 2014. С. 547.

названа також купецькою²⁰. А зі слів родички жінки бродівського коваля Василя Любачовського дізнаємося, що у травні 1648 р. вона приїхала до міста не тільки на ярмарок, а й «на відпуст Св. Юра»²¹.

Функціонування трьох річних ярмарків, право складу, введене 1633 р.²², вдале географічне розташування міста на перетині торгових шляхів²³ були тими факторами, які сприяли перетворенню міста в торговельний центр, який відвідували купці з низки міст Речі Посполитої та з-за кордону.

Аналіз джерельної бази з історії Бродів дає змогу говорити про те, що в місті у 1620-х–1660-х побували представники кількох десятків населених пунктів, зведених до такого списку: «з Алесець»²⁴, «Амстибов»²⁵, Бар²⁶, Берлин²⁷, Бершадь²⁸, Біла Церква²⁹, Білий Камінь³⁰, Боратин³¹, Брацлав³², Буськ³³, Висоцько³⁴, Витків³⁵, Вишнівець³⁶, Вовківці³⁷, Волочиск³⁸, Волощина (Кутнар, Сучава)³⁹, Гологори⁴⁰, Голосковичі⁴¹,

²⁰ Площанській В. Галицько-руський торговельний городь Броды (Исторія, Церкви, заведенія и др. стат. данни) // Науковий збірник видавельний Литературнымъ обществомъ Галицько-Русской магицы. Львов, 1869. Выпускъ I-IV. Годъ изданія четвертый (1868). С. 276; Александрович В. Церква Св. Юрія у Бродах... С. 547.

²¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 48.

²² Кісь Я.П., Уваротов С.І. Броди... С. 117; Кравченко В. Документи з історії торгівлі... С. 487.

²³ Кісь Я.П., Уваротов С.І. Броди... С. 117.

²⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 84. Згадані Грицько та Андрій з Alesiec / Aliesiec; Hrycko Zalesiecky. Можливо, с. Залісся (≈13 км на пд.-сх. від Бродів (надалі словосполучення «від Бродів» опускаємо)). Також у Тернопільській обл. відомі 2 села з назвою Залісці: у Збарзькому (≈44 км) та Шумському (≈77 км) районах.

²⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 115–115 зв. Суч. с. Мсцібава Волковиського р-ну, Гродненської обл. (Білорусь) (≈400 км на пв.).

²⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 18–18 зв.; Спр. 31. Арк. 146. (≈245 км на пд.-сх.).

²⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 93. С. Берлин Бродівського р-ну (≈7 км на пн.-зх.).

²⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 190, 192. Сміт Бершадь центр р-ну Вінницької обл. (≈420 км на пд.-сх.).

²⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 266 зв.–267. (≈390 км на сх.).

³⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 1а зв.; Спр. 32. Арк. 180. С. Золочівського р-ну, Львівської обл. (≈40 км на пд.).

³¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 56. С. Бродівського р-ну (≈11 км на пд.).

³² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 204. (≈351 км на пд.-сх.).

³³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 113; Спр. 5. Арк. 303–303 зв., 468 зв. Місто, центр р-ну Львівської обл. (≈46 км на пд.-зх.).

³⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 118, 151–151 зв.; Спр. 14. Арк. 58. С. Бродівського р-ну (≈13 км на пд.-зх.).

³⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 58. «Jusko z Witkowa». Очевидно, суч. с. Новий Витків Радехівського р-ну, Львівської обл. (≈60 км на пн.-зх.).

³⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 24. (≈55 км на пд.-сх. від Бродів).

³⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 280. «Jasko poddany p. Gidzienskiego z Wolkowcow» Очевидно, с. Шумського р-ну Тернопільської обл. (≈85 км на сх.).

³⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 424 зв. (≈112 км на пд.-сх.).

³⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 161 зв.; Спр. 33. Арк. 101. Сучава (Румунія) (≈335 км на пд.). «Kutnar», можливо, Котнарі (Румунія) (≈392 км на пд.-сх. від Бродів на шляху до Ясс).

⁴⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 401 зв. С. Золочівського р-ну Львівської обл. (≈57 км на пд.-зх.).

⁴¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 59 зв. С. Бродівського р-ну (≈11 км на пд.-зх.).

Модерна доба

Голубиця⁴², Гродно⁴³, Деражня⁴⁴, Дітківці⁴⁵, Дуб'є⁴⁶, Дубно⁴⁷, Жовква⁴⁸, Залізці⁴⁹, Замостя⁵⁰, Збараж⁵¹, Зборів⁵², Кам'янець-Подільський⁵³, Константинополь (Царгород)⁵⁴, Конюшків⁵⁵, Копись⁵⁶, «Корсунь»⁵⁷, Красів⁵⁸, «Краснополь»⁵⁹, Красносілиці⁶⁰, Кременець⁶¹, Креховичі⁶², Крилів⁶³, Крупець⁶⁴, «з Кустуна»⁶⁵, Ленчна⁶⁶, Лешнів⁶⁷, Лисянка⁶⁸, Луцьк⁶⁹, Львів⁷⁰, Любачів⁷¹, Люблін⁷², «з під Ляхівець»⁷³, «Махновка чи Ставищі»⁷⁴,

⁴² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 31 зв. село Бродівського р-ну (≈24 км на пд.).

⁴³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 110. (≈465 км на пв.).

⁴⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 204. Місто центр р-ну Хмельницької обл. (≈215 км на пд.-сх.).

⁴⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 278 зв. С. Бродівського р-ну (≈3 км на сх.).

⁴⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 123 зв. С. Бродівського р-ну (≈15 км на пд.).

⁴⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 35–35 зв., 161 зв.; Спр. 13. Арк. 104. (≈62 км на пн.-сх.).

⁴⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 94 зв.–95. (≈100 км на зх.).

⁴⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 149–149 зв.; Спр. 13. Арк. 16–16 зв.; Спр. 14. Арк. 58; Спр. 32. Арк. 9 зв.–10. «Zalozce». Селище Зборівського р-ну, Львівської обл. (≈40 км на пд.-сх.).

⁵⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 351; Спр. 13. Арк. 221 зв.; Спр. 14. Арк. 82 зв.–83. (≈180 км на пн.-зх.).

⁵¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 73 зв. (≈70 км на пд.-сх.).

⁵² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 120–120 зв.; Спр. 10. Арк. 79 зв. (≈64 км на пд.).

⁵³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 31 зв.; Спр. 14. Арк. 169 зв. (≈211 км на пд.-сх.).

⁵⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 124, 125, 128 зв.–129. (≈1310 км на пд.).

⁵⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 224; Спр. 13. Арк. 181, 183. С. Бродівського р-ну (≈8 км на пв.).

⁵⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 300 зв.–301. Місто Аршанського р-ну, Вітебської обл. (Білорусь) (≈716 км на пн.-сх.).

⁵⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 204 зв. Суч. Корсунь-Шевченківський (≈495 км на сх.).

⁵⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 146. С. Горохівського р-ну, Львівської обл. (≈57 км на пв.).

⁵⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 80 зв. Можливо, суч. с. Теофіпілька Козівського р-ну, Тернопільської обл. (≈95 км на пд.). *Див.*: Liske X. Cudzoziemcy w Polsce. Lwów, 1876. S. 160.

⁶⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 322 зв.–323, 331 зв. С. Збаразького р-ну, Тернопільської обл. (≈75 км на пд.-сх.).

⁶¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 22–22 зв. (≈50 км на сх.).

⁶² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 107 зв. «Jan Waczowsky z Krechowicz z pod Doliny» (≈181 км на пд.-зх.).

⁶³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 82. С. Дубенського р-ну, Рівненської обл. (≈81 км на пн.-сх.).

⁶⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 2; Спр. 13. Арк. 46–46 зв., 183, 199, 200; Спр. 31. Арк. 126 зв.; Спр. 32. Арк. 9–9 зв. С. Радивилівського р-ну, Рівненської обл. (≈15 км на пн.-сх.).

⁶⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 180. Можливо, с. Кустин Радехівського р-ну, Львівської обл. (≈34 км на пн.-зх.) або ж с. Кустин, що розташоване 12 км на пв. від м. Рівне.

⁶⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 16–16 зв.; Спр. 32. Арк. 168. Місто центр повіту в Люблінському воєводстві (Польща) (≈246 км на пн.-зх.).

⁶⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 8, 66; Спр. 10. Арк. 13 зв., 89 зв.; Спр. 13. Арк. 76 зв.; Спр. 32. Арк. 7, 145 зв. С. Бродівського р-ну (≈19 км на пв.).

⁶⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 173–173 зв., 193, 204–204 зв. Місто Черкаської обл. (≈470 км на сх.).

⁶⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 143 зв.; Спр. 32. Арк. 45 зв. (≈84 км на пв.).

⁷⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 106, 109–110 зв., 166 зв.; Спр. 14. Арк. 62 зв., 117 зв., 119, 132. (≈101 км на зх.).

⁷¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 48. Місто центр Любачівського повіту Підкарпатського воєводства (Польща) (≈155 км на зх.).

⁷² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 390; Спр. 13. Арк. 76 зв. (≈265 км на пн.-зх.).

⁷³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 111 зв. «z pod Lachowies», можливо, суч. смт Білогір'я центр р-ну Хмельницької обл. (≈106 км на сх.).

⁷⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 278 зв. Сам свідок не був певний щодо того звідки прибули люди. У Вінницькій обл. є 2 села з назвою Махнівка (≈276 км і ≈275 км), а щодо Ставищ, то через брак деталей і як мінімум 7 варіантів локалізації визначити про який населений пункт йшлося проблематично.

Медзибіж⁷⁵, Миколаїв⁷⁶, Микулинці⁷⁷, Мінськ⁷⁸, Могильов⁷⁹, «з Муравиці»⁸⁰, Наріль⁸¹, «Несухойжі»⁸², Новокосянтинів⁸³, Олесько⁸⁴, Олика⁸⁵, Опарипси⁸⁶, Острог⁸⁷, Паволоч⁸⁸, Пеняки⁸⁹, Перенятин⁹⁰, «Переяслав»⁹¹, Персія⁹², Петриков⁹³, Печеніжин⁹⁴, Підгайці⁹⁵, Підкамінь⁹⁶, Пляшева⁹⁷, Погребище⁹⁸, Полонична⁹⁹, Пониковиця¹⁰⁰, Почаїв¹⁰¹, Прилука¹⁰², П'ятка¹⁰³, Радивилів¹⁰⁴, Ридомиль¹⁰⁵, Самгородок¹⁰⁶, Сасів¹⁰⁷,

⁷⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 140 зв.; Спр. 14. Арк. 122 зв.–123. Сміт Летичівського р-ну, Хмельницької обл. (≈203 км на пд.-сх.).

⁷⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 10 зв. Оскільки згаданий «боярин миколаївський Дмитрашовський», якого позивали до суду і в Щуровичах то, можливо, йшлося про суч. с. Миколаїв Радехівського р-ну, Львівської області (≈38 км на пн.-зх.).

⁷⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 96. Сміт Теревовлянського р-ну, Тернопільської обл. (≈98 км на пд.).

⁷⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 61–61 зв.; Спр. 32. Арк. 173; Спр. 33. Арк. 97. (≈550 км на пн.-сх.).

⁷⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 190; Спр. 33. Арк. 121. (≈662 км на пн.-сх.).

⁸⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 73. «z Mugaŭice» Зараз територія смт Млинів центру р-ну Рівненської обл. (≈70 км на пн.-сх.).

⁸¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 162 зв. Місто Любачівського повіту Підкарпатського воєводства (Польща) (≈152 км на зх.).

⁸² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 167 зв. «z Niesuchoies JMP Krzysztofa Sapihi». Суч. с. Тойкут Ковельського р-ну, Волинської обл. (≈170 км на пв.).

⁸³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 149. С. Летичівського р-ну, Хмельницької обл. (≈223 км на сх.).

⁸⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 107 зв.; Спр. 33. Арк. 1 зв. (≈28 км на пд.-зх.).

⁸⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 124–124 зв.; Спр. 11. Арк. 23; Спр. 12. Арк. 118–119; Спр. 14. Арк. 130 зв.; Спр. 31. Арк. 133 зв.; Спр. 32. Арк. 190 зв.; Спр. 33. Арк. 82. (≈102 км на пн.-сх.).

⁸⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 330.; Спр. 6. Арк. 92 зв.; Спр. 13. Арк. 199. С. Радивилівського р-ну, Рівненської обл. (≈10 км на пн.-сх.).

⁸⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 149. (≈122 км на пн.-сх.).

⁸⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 213.; Спр. 32. Арк. 205. С. Попільнянського р-ну, Житомирської обл. (≈334 км на сх.).

⁸⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 31 зв. С. Бродівського р-ну (≈30 км на пд.).

⁹⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 185; Спр. 12. Арк. 108, 109 зв.; Спр. 13. Арк. 50; Спр. 32. Арк. 193 зв.; Спр. 33. Арк. 82 зв., 122. С. Радивилівського р-ну, Рівненської обл. (≈20 км на сх.).

⁹¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 72 зв.–73. Тепер Переяслав-Хмельницький (≈520 км на сх.).

⁹² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 48 зв.; Спр. 31. Арк. 108–108 зв. «Serhiy Euazowicz kupiec z Persiey» та «Dzadur kupiec z Persiey».

⁹³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 97. Місто центр р-ну Гомельської обл. (Білорусь) (≈420 км на пн.-сх.).

⁹⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 33. Сміт Коломийського р-ну, Івано-Франківської обл. (≈222 км на пд.).

⁹⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 109 зв.; Спр. 14. Арк. 65; Спр. 32. Арк. 222–222 зв. Можливо, центр р-ну Тернопільської обл. (≈115 км на пд.). ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 137: 1662 р. на ярмарок Св. Прокопія у Бродах коня продав «Iwan Atamach mieszcznin Starego miasta Podhaiecs».

⁹⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 1 зв. Сміт Бродівського р-ну (≈22 км на пд.-сх.).

⁹⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 111–111 зв. «Choma Dackowicz ze wsi Plaszowey Wielkey» Напевно, с. Пляшева Радивилівського р-ну Рівненської обл. (≈36 км на пв.).

⁹⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 399. Місто центр р-ну Вінницької обл. (≈334 км на сх.).

⁹⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 121 зв. С. Кам'яно-Бузького р-ну, Львівської обл. (≈47 км на зх.).

¹⁰⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 229; Спр. 32. Арк. 184. С. Бродівського р-ну (≈9 км на пд.-зх.).

¹⁰¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 284–284 зв.; Спр. 33. Арк. 15 зв. (≈31 км на пд.-сх.).

¹⁰² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 399; Спр. 3. Арк. 121 зв. Суч. села Стара Прилука і Нова Прилука, Липовецького р-ну, Вінницької обл. (≈300 км на сх.).

¹⁰³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 125 зв.–126. С. Чуднівського р-ну, Житомирської обл. (≈254 км на сх.).

¹⁰⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 119; Спр. 10. Арк. 66; Спр. 11. Арк. 95 зв. (≈10 км на пн.-сх.).

¹⁰⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 113; Спр. 5. Арк. 303–303 зв. С. Кременецького р-ну, Тернопільської обл. (≈44 км на пд.-сх.).

¹⁰⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 326, 327 зв. Очевидно, с. Козятинського р-ну, Вінницької обл. (≈304 км на сх.).

¹⁰⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 431. С. Золочівського р-ну, Львівської обл. (≈35 км на пд.-зх.).

Саганів¹⁰⁸, Серетець¹⁰⁹, Сілець¹¹⁰, Смереківка¹¹¹, Смільне¹¹², Сокаль¹¹³, Сокіл¹¹⁴, Соко-
лів¹¹⁵, Соколівка¹¹⁶, «Ставища»¹¹⁷, Станіславчик¹¹⁸, Старий Вишнівець¹¹⁹, «з Старого
Горая»¹²⁰, Старокостянтинів¹²¹, Стовпець¹²², Стремільче¹²³, Суховоля¹²⁴, Сушно¹²⁵, Тар-
ногруд¹²⁶, «з Тепаня»¹²⁷, Тернопіль¹²⁸, Томашів¹²⁹, Топорів¹³⁰, українці¹³¹, «з села Чар-
товки»¹³², Шаргород¹³³, Шклов¹³⁴, Язловець¹³⁵, Ярослав¹³⁶, Ясси¹³⁷.

¹⁰⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 136. Сміт Городоцького р-ну, Хмельницької обл. (≈140 км на пд.-сх.).

¹⁰⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 14–14 зв. «z Serecda z pod Załozec» (≈34 км на пд.-сх.).

¹¹⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 124–124 зв. «de villa Sielce z pod Kamionki» Кам'яно-Бузький р-н, Львівської обл. (≈62 км на сх.).

¹¹¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 107 зв. Історична назва Wicyn. «Roman ze wsi Wicynia». Суч. с. Смереківка Перемишлянського р-ну, Львівської обл. (≈65 км на пд.).

¹¹² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 156 зв. С. Бродівського р-ну (≈3 км на сх.).

¹¹³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 109 зв. Місто цент р-ну Львівської обл. (≈ 89 км на пн.-сх.).

¹¹⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 34 зв. «Jełowicky pan tey to Sokuli» суч. с. Сокіл Рожищенського р-ну, Волинської обл. (≈121 км на пв.).

¹¹⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 59. На ярмарку в Бродах були присутні соколовські міщани «Jan, Jasko Porcko, Pawło Przysięzny, Grzesko kowal, Lesko Werbuczenko». Можливо, суч. с. Соколів Пулинського р-ну, Житомирської обл. (259 км на пн.-сх.).

¹¹⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 95 зв. Очевидно, с. Буського р-ну, Львівської обл. (≈27 км на сх.).

¹¹⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 190 зв. Див. примітку вище до «Махновка чи Ставищі».

¹¹⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 159; Спр. 6. Арк. 80 зв.; Спр. 32. Арк. 224 зв. С. Бродівського р-ну (≈22 км на пн.-сх.).

¹¹⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 58–58 зв. Див. примітку до «Вишнівець».

¹²⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 390. «Jakob Czebień mieszczanin z Starego Goraia», очевидно, с. Горай, Білгорайського повіту, Люблінського воєводства (Польща) (≈218 км на пн.-сх.).

¹²¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 293. Місто центр р-ну Хмельницької обл. (≈168 км на сх.).

¹²² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 44 зв. С. Дубенського р-ну, Рівненської обл. (≈45 км на пн.-сх.).

¹²³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 8 зв. «Łukasz Szemberg mieszczanin Strzemielecky» с. Радеківського р-ну, Львівської обл. (≈34 км на пв.).

¹²⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 170 зв.–171. С. Бродівського р-ну (≈11 км на пн.-сх.).

¹²⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 7. С. Радеківського р-ну, Львівської обл. (≈58 км на пн.-сх.).

¹²⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 37. Місто Білгорайського повіту Люблінського воєводства (≈200 км на сх.).

¹²⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 12. «z Terania» Очевидно, смт Степань Сарненського р-ну, Рівненської обл. (≈167 км на пн.-сх.).

¹²⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 380 зв.–381; Спр. 12. Арк. 78; Спр. 13. Арк. 94; Спр. 33. Арк. 97–97 зв. (≈75 км на пд.-сх.).

¹²⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 167–167 зв. Місто центр повіту Люблінського воєводства (≈150 км на пн.-сх.).

¹³⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 180. С. Буського р-ну Львівської обл. (≈36 км на сх.).

¹³¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 98. «Нгуьско Sokolowsky... zeznał ... przysli do mnie ukraincy sani kurowas».

¹³² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 194 за. Можливо с. Чартовчик Томашівського повіту Люблінського воєводства (Польща) (≈180 км на пн.-сх.).

¹³³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 21; Спр. 13. Арк. 221 зв.; Спр. 32. Арк. 193. Місто центр р-ну Вінницької обл. (≈297 км на пд.-сх.).

¹³⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 97. Місто центр р-ну Могилівської обл. (Білорусь) (≈697 км на пн.-сх.).

¹³⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 142–142 зв.; Спр. 33. Арк. 121, 131 зв. Село Бучацького р-ну Тернопільської обл. (≈158 км на пд.).

¹³⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 101. (≈206 км на сх.).

¹³⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 31 зв. (≈415 км на пд.-сх.).

За кожним поселенням із наведеного вище списку стоїть від однієї до кількох згадок про гостей, зафіксованих в актових книгах. Зрозуміло, що список аж ніяк не претендує на вичерпність, крім того, він доволі хронологічно неоднорідний, адже більшість даних походять із 1640-х–1660-х рр. Аналізуючи 196 зафіксованих нами випадків присутності в місті гостей протягом 1626–1665 рр., ми виявили, що 70 із них пов'язані з ярмарковими періодами: 27 випадків припадає на Юрїївський ярмарок, 18 – на ярмарок Св. Прокопія і 24 – на П'ятнички, а одну згадку не вдалося віднести до котрогось із трьох ярмарків.

Опрацьований матеріал дозволяє також подивитися на асортимент товарів, який купував й продавав приїжджий люд. Серед останніх фіксуємо «живий товар» (ВРХ, коні (не рідко із возами та збруєю), вівці, птиця (гуси, кури)); харчові продукти (горіхи, збіжжя (жито, овес, пшениця, пшоно), мандрики, мед, риба, хміль, часник) та алкогольні напої¹³⁸; тютюн; текстиль (адамашок, полотно (біле й тонке не вибілене), сукно (паклакове, шиптухове), єдваб); одяг і прикраси¹³⁹; шкіри; дьоготь; сірку; ремісничі вироби (боднарські, ковальські (коси)). Купували ВРХ і коней, горівку, тютюн, сіль, порох, сідла й текстиль (фалендиш). Також ярмарки використовували як час для стягнення боргів¹⁴⁰.

Низка спорадичних згадок із бродівських актових книг дозволяє нам деталізувати доволі загальне твердження про розташування міста на перетині торгових шляхів¹⁴¹. З півночі, зокрема з Красова, до Бродів їхали через Лешнів – Білявці – Конюшків – Язлівчик¹⁴². Із північного сходу через місто проїжджали жителі Олики (через Муравицю (Млинів)) до Львова¹⁴³ та Ярослава¹⁴⁴. Шляхи із Дубна до Львова¹⁴⁵ та з Острога до столиці Русі¹⁴⁶ (проходив через Білокриницю) також сходилися у Бродях і далі вели через Пониковицю. Із південного сходу у місті зупинялися подорожні на шляху із Бару до Жовкви¹⁴⁷. З того ж напрямку до міста вів шлях із Збаража через Залізці (Залозці) – Підкамін' – Наквашу¹⁴⁸. З Микулинців через Броди подорожували до Замостя¹⁴⁹. З півдня й південного заходу через Броди вели гостинці із Бучачу на Ленчну¹⁵⁰ та з Рогатина до Степані¹⁵¹.

¹³⁸ На жовтневому ярмарку 1639 р. у господі в Бродях шинкувала Ельжбета Бялозорка з Залозець – шинкарка, яка «бувала по різних ярмарках» (ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 149–149 зв.).

¹³⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 170. У вересні 1662 р. у драгунів з полку люблінського старости купили місцеві євреї.

¹⁴⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 73.

¹⁴¹ Кісь Я. П., Уваров С. І. Броди... С. 117.

¹⁴² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 439; Спр. 31. Арк. 146–146 зв.

¹⁴³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 278 зв.–279; Спр. 13. Арк. 132.

¹⁴⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 118.

¹⁴⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 92.

¹⁴⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 59 зв.; Спр. 13. Арк. 220 зв.

¹⁴⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 76.

¹⁴⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 122 зв.–123; Спр. 32. Арк. 192.

¹⁴⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 96.

¹⁵⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 168.

¹⁵¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 401 зв.

Міські акти дозволяють нам прослідкувати за діяльністю приїжджих до Бродів із купецькою метою людей, зокрема подивитися на сам процес купівлі-продажу товарів.

Перед тим як приступити до комерційної діяльності, гості Бродів, як правило, дбали за своє помешкання¹⁵², адже, наприклад, ночівлю в корчмі вважали набагато безпечнішою, ніж під містом, хоч і біля брами¹⁵³. Міщани намагалися скористатися часом ярмарків, щоб заробити з оренди житла приїжджим купцям. У період перед Юріївським ярмарком 1664 р. Бартоломей Трембач винайняв дім у Риви «для гостя в ярмарок». Жінка обіцяла, що таким чином буде мати 15 зл. від місця¹⁵⁴. Природно, що перебування в місті тягнуло за собою певні, деколи незаплановані, витрати. У 1620-х рр. замойський міщанин Матій, різник, змушений був заїхати до Бродів через «злу дорогу» і нестачу грошей та погрозу від фурманів його покинути. Тому в місті Матій позичив у місцевого міщанина 36 зл. та витратив на сіно, овес для коней і мед для челяді 5,12 зл.¹⁵⁵. А фірман-самборянин Іван Чап на час свого перебування в місті на поч. 1648 р. мав отримувати на страву собі і коням 4 зл. на тиждень¹⁵⁶.

У позаярмарковий період частина гостей після унормування питань з житлом бралася за ознаменування про свій товар або ж за розвідку про купців, які готові були б його придбати. Наприклад, шляхетний Ян Павловський у 1661 р. згадував, що, приїхавши до Бродів, «osławilem sie one klacze»¹⁵⁷. У дрібних торгових операціях продавці, шукаючи способів збути товар, старалися використовувати загальнодоступні канали інформації. Так, наприкінці 1663 р. челядник пана Дзвонковського відвідав цирульника й після гоління поцікавився у майстра, чи, бува, він не знає, хто б придбав його товар¹⁵⁸.

Вийшовши одна на одну, сторони торгівельної операції приступали, власне, до самого процесу купівлі продажу. Його важливою складовою частиною були оглядини товару, на які покупець для поради міг запросити свого колегу-купця¹⁵⁹. Причому оглядини велися не тільки візуально, а й тактильно, коли, спираючись на власний досвід, фактору було достатньо лиш закласти руку в белю, щоб визначити наявність потрібної кількості сукна. Правда, не завжди така оцінка була правильною¹⁶⁰. Важливість оглядин була продиктована в тому числі й непоодинокими випадками фальшування, особливо коли йшлося про бочкові товари: мед, рибу. Траплялося, що, не оглянувши товар під час першої акції, купці виявляли його фальш вже під час перепродажу. Наприклад, у бочках із медом: «пів бочка самої суші непотертими чи не

¹⁵² ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 94 зв.–95; Спр. 12. Арк. 81–81 зв.; Спр. 13. Арк. 322 зв.

¹⁵³ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 268.

¹⁵⁴ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 136 зв.

¹⁵⁵ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 351–352.

¹⁵⁶ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 233 зв.

¹⁵⁷ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 81–81 зв.

¹⁵⁸ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 81.

¹⁵⁹ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 190.

¹⁶⁰ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 109 зв.

потовченими пластами закладена»¹⁶¹ або в 2-ох пів бочках «усе суш»¹⁶². Проте не завжди не зовсім якісний товар спричиняв серйозні збитки для його набувача. Пану Семашку у березні 1664 р. у Львові вдалося реалізувати 4 бочки «гіршої риби» по 60 зл. завдяки трьом кращим бочкам які порятували їх «dobrscią swoią»¹⁶³. Не завжди оглядини можна було провести безперешкодно. Наприклад, Кжиштоф Мінашович, продаючи у 1665 р. єдаб, відмовлявся розв'язати свій товар для покупця й хотів, щоб він його «купив гуртом»¹⁶⁴.

Оглядини товару в ряді випадків були непоганим ґрунтом для торгу щодо його ціни. Найменші підозри в якості давали підставу вимагати знижку. Коли взимку 1664 р. бродівські єврейки Малка і Песля торгувалися з олицьким міщанином Динисом Шмарком за бочку риби, то продавець запевняв, що всередині – тільки ліктюві щупаки, які він «сам своїми руками укладав» і, відповідно, просив 45 зл., але, відкривши обидва дна, жінки знайшли карасика, тому ціну вдалося зменшити на 5 зл. Та, в підсумку, й нова ціна виявилася не ринковою, адже в бочці під щупаками переважала дрібна риба, що, у свою чергу, опустило її ціну до 15 зл.¹⁶⁵ Всупереч логіці зиску продавці могли погоджуватися на нижчу ціну й без видимих на те економічних причин. Так вчинив челядник жовнірів німців, відмовившись від домовленості з жидом бродівчанином на користь християнина, хоч той і запропонував за пшеницю меншу ціну¹⁶⁶. Окрім ціни товару, у процесі купівлі продажу сторони звертали увагу й на додаткові параметри. У випадку з єдабом це й кількість, фактура, барва¹⁶⁷. Обумовлювалися й інші питання, як от монета, якою буде проведений розрахунок, доставка товару. Наприкінці, 1663 р. Мошко Якубович з Замостя, домовившись про продаж свого сукна (постав по 44 зл.) на ярмарку в Острозі, обіцяв його доставити до Бродів, де мав отримати й розрахунок за товар¹⁶⁸, а Лазар Наумчик з Перенятина на Юріївський ярмарок 1665 р. в Бродах продав бочку дьогтю. Угода була скріплена за могоричем, після чого Лазар привіз дьоготь у дім покупця¹⁶⁹.

Далеко не останнє місце в торговому процесі посідало зважування, заради якого Броди, наприклад, відвідували жителі Лешнева¹⁷⁰. У випадку із зерновими, які продавалися на ринку міста, то після узгодження питань ціни й кількості сторони йшли до колоди, в якій продавець під пильним наглядом покупця

¹⁶¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 82.

¹⁶² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 293 зв. Суш – сухий віск, щільник без меду.

¹⁶³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 124 зв.–125.

¹⁶⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 131 зв.–132.

¹⁶⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 59 зв.–60, 61.

¹⁶⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 65

¹⁶⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 131 зв.–132.

¹⁶⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 82 зв.–83. Постав – сувій тканини довжиною від 20 до 80 ліктів.

¹⁶⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 122. Також про давність традиції пити могорич *див. детал.: Слободян В., Гусак А.* Образок життя на зламі XII-XIII ст. зі стін храму Св. Пантелеймона поблизу Галича. // Галич. Зб. наук. праць / за ред. Мирослава Волощука. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 2. С. 105–114.

¹⁷⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 213 зв.

відмірював продане¹⁷¹. Цікаво, що у випадку з дрібними покупками покупець міг особисто й не відвідувати ринок. Наприклад, пан Гноїнський придбав за 12 грошів ляща у рибалок з Тернополя, пославши їм гроші на ринок¹⁷².

Проте не завжди гості-купці мали змогу реалізувати свій товар, тому в ряді випадків залишали його в міщан на зберігання «за певну квоту»¹⁷³. Таким чином міг зберігатися й живий товар. Восени 1659 р. двоє євреїв з Туреччини (власники 17 волів) за порадою місцевого обивателя домовилися з Іваном пастухом із Старих Бродів про випас їх товару за 1,15 зл. на тиждень. У підсумку, пастух випасав волів 3 тижні і віддав їх власникам 2-ма партіями, які придбали місцеві єврейські різники¹⁷⁴. Однак не всі купці в силу різних обставин мали змогу залишити свій товар у місті, тому з метою вигідної реалізації вдавалися до кооперації, яка також не була запорукою 100% успіху. На ярмарок Св. Прокопія у 1664 р. місто відвідав Себастьян Косцьолек з Томашова, який погодився на пропозицію двох євреїв (своїх земляків) допомогти реалізувати йому коси. Цікаво, що Себастьяну вже пропонували за 100 кіс 75 зл. Однак євреї пообіцяли продати 50 кіс за 45 зл., проте до завершення ярмарку реалізували лише 33 шт. У результаті Косцьолек так і не продав увесь свій товар, ярмарок завершився, і йому забракло готівки на купівлю вола, якого він домовився взяти за 27 зл.¹⁷⁵. Якщо у випадку із Себастьяном реалізувати свій товар йому фактично завадило бажання отримати більший прибуток, то історія Яцька з Бару є прикладом нечесної конкуренції та зловживання міськими слугами своїм становищем. Яцько у грудні 1626 р. приїхав до міста на торг разом зі своїми сусідами та сподівався продати два вози горіхів, на які мав 2-х клієнтів. Природньо, що барчанин вибрав покупця, який пропонував кращу ціну (11,18 зл. за мацу¹⁷⁶). Ображений покупець, помірчий Матис, не тільки відмовився надати міри, а й заарештував вози Яцька¹⁷⁷, який, таким чином, втратив компанію, бо був змушений залишитися в місті, що вважав для себе великою шкодою¹⁷⁸. У вирішенні своїх справ гостями-купцями можна побачити застосування різних поведінкових стратегій. Один із бродівських вірмен твердив, що перські люди, маючи якісь справи до когось, звикли «волати по вулицях між людьми». Так само робив купець із Персії Дзадур, якому заборгував бродівчанин Оган Кіркорови¹⁷⁹. Шляхтич Гіжевіцький, відвідуючи Броди влітку 1647 р., користувався послугами про-

¹⁷¹ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 112; Спр. 13. Арк. 194 зв. Чи не вперше колоду згадано в акті від 4 жовтня 1628 р. (ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 110 зв.), а Ульріх фон Вердум у щоденнику своєї подорожі зробив запис про пень, на якому позначено різні міри збіжжя і який стоїть на ринках в багатьох руських містах. (*Liske X. Cudzoziemcy w Polsce. Lwów, 1876. S. 165.*)

¹⁷² ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 94 зв.

¹⁷³ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 124–124 зв.

¹⁷⁴ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 128 зв.–129.

¹⁷⁵ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 167–167 зв.

¹⁷⁶ Маца – міра об'єму сипких тіл (=20-25 гарнців). Гарнець ≈ 4 літри.

¹⁷⁷ Зробив це під надуманим приводом, бо мовляв про купівлю-продаж не можна домовлятися в господі.

¹⁷⁸ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 18–18 зв.

¹⁷⁹ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 108–108 зв.

відника (шевця Грицька), який спочатку водив його по двох місцях, де продавали коней, а потім на його ж прохання відвів у спокійну господу (до пана Бобовського), щоб напитися «чи то пива, чи то меду». Втамувавши спрагу, шляхтич просив провести його до краму, де б міг купити сідло. Грицько вибрав крам Самуельовича, в якого на ляді було виставлено кілька кульбак¹⁸⁰.

Залагодивши купецькі справи, гості Бродів дозволяли собі розслабитися, як правило, за допомогою алкоголю, що призводило до не завжди бажаних для них наслідків. 1 червня 1646 р. Герман Котик із Берлина скаржився, що, купивши сідло, перед від'їздом додому зайшов до Максима Куліщика «напитися горілки», і в процесі його придбання зникло¹⁸¹. Проте це ще не найгірше, що могло з ним трапитися. У листопаді 1662 р., мандруючи по господах після торгового дня, який увінчався вдалою реалізацією зернових, Ян Подвінський з Опарипсів потрапив у серйозну фізичну конфронтацію із крупчанами, які також того дня продавали в місті зернові¹⁸². Крім товару чи здоров'я, гості втрачали також і виторг. У травні 1663 р. Карп Красноселець, який, погодившись на прохання передміщанки (господині, в якій він зупинився) пригостити її медом, впився до такого стану, що жінка без проблем (але не без свідків) витягнула вторговані ним за збіжжя гроші¹⁸³. Не всі представники торгового люду були прихильниками прислів'я «Зробив діло – гуляй сміло». Окремі з них віддавали перевагу чарці перед залагодженням справ. Наприклад, у вересні 1646 р. до Бродів заїхала група шляхтичів «для відправування мостового від волів», однак спочатку вони вирішили позабавлятися, тому жид-орендар змушений був затримати коня одного з компаньйонів, аж поки всі не сплатили мостове¹⁸⁴. Прагнення купецтва відволіктися від своїх повсякденних турбот давало змогу підзаробити не тільки власникам шинків, а й музикам. Під час радивилівського ярмарку у 1645 р. двоє скрипалів почергово розважали місцевих різників і молодь, яка у них зібралася, за що останній господар контентував музик продуктами своєї професійної діяльності¹⁸⁵.

Крім проведення часу в господах, гості Бродів також відвідували своїх знайомих на їх запрошення або ж заводили нові знайомства. Наприклад, на початку серпня 1659 р. бродівчанин Андрій Терлецький став ініціатором знайомства із Андрієм Никитичем, купцем родом з Мінська, переяславським міщанином, яке вилилося в бійку на політичному підґрунті. Терлецькому не сподобалося те, що Андрій не міг йому нікого назвати з переяславчан, тому обізвав купця шпигуном: «Від Москви [з Печерського монастиря] їздиш по містах вивідуєш, що де діється, а їм даєш знати»¹⁸⁶.

¹⁸⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 183 зв.–184.

¹⁸¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 93.

¹⁸² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 199.

¹⁸³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 322 зв.–324.

¹⁸⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 147 зв.

¹⁸⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 115–115 зв.

¹⁸⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 61–62.

Перебування в Бродях приїжджих купців також було фактором поповнення скарбу міста й дідича. Саме тому купці були змушені сплачувати мито. Однак цей процес проходив не завжди гладко, про що свідчить спротив, який вчинили наприкінці грудня 1645 р. піддані з Серетця митнику Абраму, коли той не повірив їм (бо не мали листа), що вони везуть 7 саней панського збіжжя і зняв з їхнього коня ліжник¹⁸⁷. Лешнівські міщани, які 1662 р. транспортували 15 бочок оселедця люблінського купця до Бродів, пригадували, що сплачували мито в дорозі від кожної бочки по золотому, «крім того, що тут в Бродях мита треба дати»¹⁸⁸. А в 1647 р. фурмани, що привезли до Бродів 24 бочки вина, сплатили жінці Абраама Мошковича свою повинність від коней і возів¹⁸⁹. Наступним видом стягнення було мостове від волів¹⁹⁰. Стягувалося й возове. У серпні 1662 р. кат Войцех робив це особисто біля «воріт брамних» і, сам не знаючи цього, зупинив чернецькі вози з Почаєва (між якими були й хлопські), але воротар йому підказав, щоб від них не брати, тому майстер їх пропустив¹⁹¹. Відомо, що в інших містах на ката стягувався податок в розмірі «по 2 гроша від кожного возу зі збіжжям, що привозилися на торги з навколишніх сіл і містечок»¹⁹². Оподатковувалися гості й під час ярмарку. 13 листопада 1662 р. боднар Валентин розповідав, що ходив «вибирати дохід цеху між іншими гостинними боднарами»¹⁹³. Також від ярмаркових товарів стягувалася акциза, частину якої (волові шкіри, лій, шевці) під ярмарок на Св. Юрія 1659 р. Даніель Волосович орендував єврею за певну суму, хоч угоди так і не дотримався¹⁹⁴.

Уряд міста намагався тримати торгівлю в Бродях під своїм контролем. На початку січня 1643 р. в місті затримали бляхаря Вавжинця із Сасова з сином Йосефом, які в місті без урядового відома по кутах продавали 5 півсоток полотна, не висушених і не згорнутих, як слід¹⁹⁵. Проведення в Бродях ярмарків вело за собою підвищення заходів безпеки. Завдяки не зовсім адекватній поведінці шляхтича Гіжевіцького в крамниці Григорія Самуельовича у 1647 р. дізнаємося про семенів, озброєних обухами, яких «na to nastawiono abys my przestrzegali wszelakiego hałasu ile pod jarmark». Також вони мали стерегти, щоб купцям кривди не було, тож їх насилля щодо шляхтича вїтківський суд визнав цілком правомірним, адже діяли за панський гонор і за свій «деспект» від шляхтича¹⁹⁶. У ярмарковий час варта (разом із воротарем) стояла також і на міській брамі. Наприклад, воротар від львівської брами Марко 21 липня 1661 р. розповів урядникам про зниклих волів шляхетного Яна Лубковського, який безрезульту-

¹⁸⁷ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 14–14 зв.

¹⁸⁸ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 76 зв.–77.

¹⁸⁹ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 99 зв.

¹⁹⁰ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 147 зв.

¹⁹¹ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 15–15 зв.

¹⁹² Білоус Н. Київ наприк. XV – у 1-й пол. XVII ст. Миська влада і самоврядування. Київ, 2008. С.131.

¹⁹³ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 181.

¹⁹⁴ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 7.

¹⁹⁵ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 431.

¹⁹⁶ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 183 зв.–185.

татно розпитувався про них на брамі, і коли ввечері місто покидали перенятинський писар і хлопець з описаними Яном волами, то варта нагадала воротарю про них, проте писар заявив: «Potrubcie sobie z swoim szlachcicem a to woły moje», та виїхав з міста¹⁹⁷.

Торгова діяльність у ранньомодерному суспільстві обтяжувалася низкою факторів, які стримували її розвиток та перетворювали в нелегкий, а інколи й небезпечний вид діяльності. Нерідко торговий люд ставав жертвою силових дій¹⁹⁸, особливо під час мандрювання. Від розбійників під час ночівлі в полі під Бродами по дорозі на Юріївський ярмарок 1659 р. постраждав Шимон Дроздович¹⁹⁹. Сімома роками раніше в схожу ситуацію, але з кращим для себе підсумком, потрапили барчани і жителі Красова, які ночували на відстані півмилі від Бродів (між селами Конюшків і Язлівчик)²⁰⁰. Окрім небезпеки зі сторони не зовсім законослухняних елементів, купці в дорозі зіштовхувалися з проблемами зі здоров'ям. Наприклад, Гаврило Трибрат, обиватель з Прилуки з-за Вінниці, який зі своїм сестринцем у 1640 р. віз сири до Польщі, через хворобу був змушений зупинити свою мандрівку в Сокалі, звідки Гаврила на лікування забрав до Бродів його родич²⁰¹.

Окрім фізичного насилля, купці та візники стикалися також із проявами хитрощів та підступу, причому навіть із боку господарів житла, в якому вони зупинялися. Під час ночівлі в жида Давіда Кікли у фурманів волохів з їхніх возів зникло 14 шкір, проте до ранку вони нібито знайшлися, але господар чомусь просив заплатити йому 4 талери²⁰². Окремою проблемою торгового люду були злодії. У лютому 1651 р. продавців, які торгували на ринку пшоном, намагався обікрасти сирота бродівського обивателя Дмитра Мілка. Хлопець, залізши під сани, продірявив мішок і точив пшоно собі в шапку до моменту, коли його не прогнали²⁰³. Інколи підозра в злодійствах падала на циганок, хоч довести свої звинувачення «постраждали», як правило, не могли, як у випадку з Андрієм з Кустуна, в якого пропало паклакове сукно²⁰⁴. В окремих випадках купцям приносили шкоду, як це не дивно, власний товар, особливо рогатий. У жовтні 1662 р. стадо волів купців, які зупинилися в місті, наробило шкоди на городах і гумнах міщан, яких вони змушені були єднати²⁰⁵. Це свідчить про те, що торговий люд у будь-який момент міг зазнати неочікуваних для себе збитків, які сукупно могли бути причиною того, що той чи інший купець опинявся в боргу, зокрема й перед своїми комерційними компаньйонами. Заборгованість відбивалася не

¹⁹⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 193 зв.–194.

¹⁹⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 174. Гості-купці міста у розмові між собою, яка була записана до актів 28 березня 1661 р. згадували купця Скубіча із Козельця, який на той час перебував у неволі в пана Сапіги.

¹⁹⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 23.

²⁰⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 146–146 зв.

²⁰¹ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 121 зв.

²⁰² ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 31 зв.–32 зв.

²⁰³ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 111–112.

²⁰⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 180–180 зв.

²⁰⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 16 зв.

тільки на справах самого купця, а й на його сімейному житті. Прикладом цього слугує вписаний 21 лютого 1646 р. у міські акти лист Лавриша з Перенятина, сина Пашка, від 12 липня 1645 р. із Чуднова до своєї дружини. Чоловік, пишучи в інтимній манері, шкодував, що через борги не може побачитися з жінкою, тому планував спершу їх погасити, навіть якщо б довелося послужити в учтивих людей²⁰⁶.

Висновки з дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Під час локації міста в 1584 р. Любич отримав право на проведення трьох ярмарків, часова прив'язка яких згодом трансформувалася, очевидно, у зв'язку з церковним життям Бродів і була закріплена в 1629 р. З купецькою метою (і не тільки) місто відвідали представники понад ста населених пунктів із територій Белзького, Брацлавського, Волинського, Київського, Люблінського, Подільського, Руського воєводств Речі Посполитої, а також із земель ВКЛ, Високої Порти. За кількістю згадок про гостей на ярмарках найпопулярнішим був Юрїївський, далі йдуть ярмарок на П'ятнички і на Св. Прокопія. Асортимент товарів, запропонований приїжджим людом, лише частково збігався з переліком, визначеним правом складу 1633 р. Перебування купців-гостей у місті умовно складалося із двох частин: комерційної та побутової. Якщо перша забезпечувала реалізацію мети їхнього приїзду до Бродів, то друга відповідала за проживання й відпочинок у місті. Бродівчани пропонували гостям не тільки відносно безпечний майданчик для торгівлі, а й надавали можливість залишити товар на збереження. Відповідно, місто та його дідич завдяки гостям мали змогу поповнити скарб за рахунок мита, возового, мостового, акцизи, тому торгова діяльність контролювали Рада й панська адміністрація. Таким чином, Броди були важливим торговим центром, насамперед для земель у радіусі бл. 100 км від нього, який, до того ж, розташовувався на шляхах із центральних та південно-східних земель Волинського воєводства й прилеглих до них територій Руського і Подільського воєводств до Львова, Ярослава, Замостя і Любліна.

Список використаних джерел та літератури:

1. Александрович В. Церква Св. Юрія у Бродах. Коротка історична довідка // Броди і Брідщина. Статті, дослідження, документи / відп. ред. Дмитро Чобіт. Броди: Просвіта, 2014. С. 547–553.
2. Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 360 с.
3. Вебер М. История хозяйства. Город. Москва: Канон-прес-Ц, 2001. 576 с.
4. Іванюха Г. Економічна історія міста Броди XVII–XVIII ст. // Брідщина – край на межі Галичини й Волині. Броди, 2009. Випуск 2. С. 41–47.
5. Кісь Я.П., Уваротов С.І. Броди // Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. / голова головної редколегії П. Тронько. Київ : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1968. Львівська область / голова редколегії тому В. Маланчук. 1968. С. 116–131.

²⁰⁶ ЦДДАУЛ. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 31–32.

6. Кравченко В. Документи з історії торгівлі шотландців із Замостя і Бродів у Києві 40-х років XVII століття // Український археографічний щорічник. Київ ; Нью-Йорк, 2004. Нова серія. Випуск 8/9. С. 482–503.
7. Площанській В. Галицко-русскій торговельный городъ Броды (Исторія, Церкви, заведенія и др. стат. даннии) // Науковий збірник видаваний Литературнымъ обществомъ Галицко-Русской матицы. Львов: Въ книгопечатнѣ Ставропигійского Института, 1869. Випускъ I-IV. Годъ изданія четвертый (1868). С. 56–69; 273–288.
8. Созанський І. З минувшини міста Бродів: причинки до історії міста в XVII в. Репринтне видання 1911 р. Броди: Просвіта, 2003. 78 с.
9. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 9 (Львівський гродський суд). Оп. 1. Спр. 384. 1346 арк.
10. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 10 (Львівський земський суд). Оп. 1. Спр. 55. 1116 арк.
11. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 2. 447 арк.
12. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 3. 203 арк.
13. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 4. 167 арк.
14. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 5. 496 арк.
15. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 6. 140 арк.
16. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 7. 215 арк.
17. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 8. 247 арк.
18. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 9. 67 арк.
19. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 10. 147 арк.
20. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 11. 191 арк.
21. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 12. 148 арк.
22. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 13. 331 арк.
23. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 14. 494 арк.
24. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 31. 179 арк.
25. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 32. 275 арк.
26. ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24 (Магістрат міста Броди). Оп. 1. Спр. 33. 192 арк.
27. Шиян Р. Купці-шотландці в містах Руського воєводства у XVI–XVII століттях // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1998. Випуск 33. С. 50–55.
28. Ястребицкая А. Среднивовиковая культура и город в новой исторической науке. Москва : Интерпракс, 1995. 416 с.
29. Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym. Wyd. drugie poprawione i uzupełnione przez F. K. Martynowskiego. Warszawa : Nakład i druk S. Orgelbranda synów, Bednarska №26, 1885. Tom II. X, 985 s.
30. Barącz S. Wolne miasto handlowe Brody. Lwów : Nakładem autora, 1865. 198 s.
31. Liske X. Cudzoziemcy w Polsce. Lwów : Nakładem Gubrynowicza i Schmidta, 1876. II, 341 s.

32. Privilegium super erigen de novo oppido Lubicae dicto in Russia magnifico Stanislao Zolkiewski palatino Belzen concedu // AGAD (Archivum główne akt dawnych w Warszawie). Metryka Koronna. Księga 129. P. 486v–488.

33. Szczygieł R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku. Lublin : Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 1989. 358 s.

34. Wurm D. Z dziejów żydostwa Brodzkiego za czasów dawnej Rzeczypospolitej Polskiej (do r. 1772). Brody : Nakładem Gminy wyznaniowej żydowskiej, 1935. VIII, 119 s.